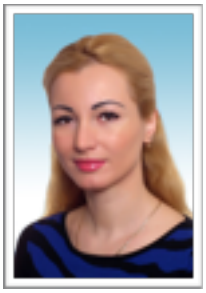
РЕЗУЛЬТАТИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ

Сергєєва Діана Борисівна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вступ. Запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій до вітчизняного кримінального процесуального законодавства обумовило потребу закріплення науково-обгрунтованого механізму реалізації їх результатів у кримінальному процесі й, зокрема, у кримінально-процесуальному доказуванні.

У кримінальному процесуальному законодавстві щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій зазначено лише, що протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 255 КПК України) [1]. Також закон передбачає можливість допиту осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії в якості свідків (ч. 2 ст. 256 КПК України) та осіб, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії (ч. 3 ст. 256 КПК України). Статтею 257 КПК України передбачений випадок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні.

Такі досить стислі за змістом правові конструкції щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій не в повній мірі забезпечують ефективне використання результатів негласних засобів отримання інформації про злочин у кримінальному процесі, не створюють ефективної моделі вирішення проблеми їх використання в прикладній площині, про що зазначають 18% опитаних слідчих ОВС та СБ України.

Постановка завдання. Представлені та інші результати емпіричних досліджень щодо кількості використаних матеріалів проведення негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні, а також узагальнена думка практиків

© Сергєєва Д. Б.

щодо їх використання, повинні спонукати науковців-процесуалістів та криміналістів до наукових пошуків у сфері розробки та втілення у практичну діяльність правоохоронних органів теоретичних засад та дієвого механізму використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, перетворення їх результатів у докази у кримінальному провадженні. Вважаємо, що без працездатних правових конструкцій та наукових досліджень у цій сфері, вказана проблема не може бути вирішена в принципі. Однак, на сьогодні необхідно констатувати практично відсутність наукових доробок щодо сутності результатів негласних слідчих (розшукових) дій, напрямів їх використання у кримінальному судочинстві, хоча проблем у практичній діяльності є більш ніж достатньо.

На нашу думку, питання щодо того, чи є можливим використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інтересах кримінального судочинства, взагалі не повинно виникати. Однак, для того, щоб у практичного працівника була реальна можливість використати всі можливості негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні, необхідно, в першу чергу, мати правильне уявлення про те, що є результатами негласних слідчих (розшукових) дій. Як у правовій теорії, так і законодавстві не можна оперувати нечіткими визначеннями, адже багатозначність правової термінології дезорієнтує правозастосовців, ускладнює правозастосовний процес. Нормативне вираження, застосування термінологічного апарату є надзвичайно актуальним для всіх галузей законодавства, оскільки становить складову процесу їх кодифікації та уніфікації, тому для того, щоб текст закону вважався ясним, він не лише має бути легким для розуміння, а й всі, хто його читатиме, повинні і однаково розуміти його суть. Особливо це є актуальним у сфері використання негласних засобів розслідування, оскільки правові норми, що регулюють порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, так само, як і законодавство в галузі ОРД, розповсюджуються на відомства, що мають різне функціональне призначення.

Результати дослідження. У КПК України термін “результати негласних слідчих (розшукових) дій” використовується без розкриття його поняття, сутності, змісту та без визначення видів цих результатів. На нашу думку, розуміння поняття результатів негласних слідчих (розшукових) дій має значне практичне значення, адже проблеми, які виникають в ході їх використання, у більшості своїй пов’язані з нерозумінням того, що саме представляють собою відповідні результати.

У ч. 1 ст. 256 КПК України, яка регламентує використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні зазначено, що у доказуванні можуть використовуватися "протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії". На наш погляд, таким чином законодавець визначив перелік результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

У ч. 1 ст. 255 КПК України об'єктами, що повинні бути невідкладно знищені у випадку, якщо прокурор не визнає їх необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, законодавець називає відомості, речі та документи. Так само про "відомості, речі й документи", отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій йдеться також у ч. ч. 4 та 5 ст. 255 КПК України. Проте в ч. 2 цієї статті, перелічені у ч. 1, 4 та 5 об'єкти законодавець називає "матеріалами", а у ч. 1, 2 ст. 257 КПК України мова вже йде про отриману під час негласних слідчих (розшукових) дій "інформацію".

Не вносить ясності у питання визначення сутності й видів результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій й Інструкція "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" [2]. Так у розділі IV, що регламентує фіксацію результатів негласних слідчих (розшукових) дій та дослідження інформації, йдеться здебільшого про протокол негласної слідчої (розшукової) дії з додатками. Причому укладачі інструкції говорять про протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.1.), протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.3., 4.4.), протокол про (щодо) проведення негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.6.) тощо.

Пункт 4.3. Інструкції передбачає передання прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва лише протоколу з додатками, з якими за необхідності ознайомлюється слідчий (п. 4.4.) Таке положення викликає поставлення закономірного питання, чому мова йде лише про протоколи з додатками й яка подальша "доля" інших об'єктів, перерахованих у ч. 1 ст. 256 КПК України. Ймовірно, відповіддю на це питання є п. 4.7. вказаної Інструкції, який дає розуміння бачення укладачів інструкції сутності й видів додатків до протоколу, якими, на їх погляд, є у тому числі й зразки об'єктів, речей і документів та інші матеріали. Більш того, фраза "та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу" дає підстави зробити хибний висновок про те, що зразки об'єктів, речей і документів, процесуальне значення яких автори

нівелювали як можливих речових доказів, документів у кримінальному провадженні з додатками до протоколу, що, як відомо, самостійного процесуального начення не мають, також покликані пояснювати зміст протоколу.

Окрім цього, в Інструкції, так само, як і в КПК України використовуються терміни "інформація" (п. 4.3.2, п. 4.11.) "матеріали" (п. 4.9.), "відомості" (п. 4.10.) та інші, що не сприяє як стрункості законодавчої техніки, так і розумінню сутності видів та значення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій у практиків. Наприклад, згідно результатів опитування практичних працівників та аналізу матеріалів слідчо-судової практики, навіть протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій називаються по-різному: "протокол ..", "протокол про проведення..", "протокол про результати.." тощо.

Для того, щоб достеменно з'ясувати сутність та зміст результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій та на цій підставі визначити їх поняття та види, а також їх співвідношення з інформацією, матеріалами, відомостями, речами, документами тощо, необхідно звернутися до відповідних наукових розробок, присвячених тлумаченню вказаних термінів.

Слід зазначити, що в сучасній кримінально-процесуальній науці єдності у підходах до визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій немає.

Так, зокрема, М. В. Багрій та В. В. Луцик під результатами негласних слідчих (розшукових) дій пропонують розуміти відомості, одержані суб'єктами, уповноваженими на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та зафіксовані у процесуально визначеній формі (протоколі, додатку до нього), а також предмети, речовини, документи, вилучені під час їх проведення, які можуть мати значення для встановлення обставин кримінального провадження або правильного та ефективного проведення розслідування [3, с. 29].

Також автори наводять визначення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, якими, на їх погляд, є інформація, отримана відповідно до мети проведення негласних слідчих (розшукових) дій та зафіксована на матеріальному носії [3, с. 29]. Обов'язковими вимогами до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій є те, що вони відображають інформацію, здобуту відповідно до мети кримінального провадження та зафіксовану у порядку, визначеному законодавчими та відомчими актами [3, с. 29].

Далі, посилаючись на інше навчально-практичне видання [4, с. 101], автори класифікують результати негласних слідчих (розшукових) дій за формою

відображення на: матеріали (матеріальні носії інформації) та інформацію (нематеріалізовані відомості) [4, с. 29-30].

С. С. Кудінов та Р. М. Шехавцов розуміють поняття «використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій» як діяльність уповноважених суб'єктів (прокурора, слідчого, слідчого судді) по залученню до процесу досудового розслідування відомостей (предметів, документів), отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою вирішення завдань кримінального провадження [5, с. 219].

Зі змісту наведеного визначення, а також запропонованих етапів залучення результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні можна зробити висновок, що результатами негласних слідчих (розшукових) дій науковці вважають «відомості (предмети, документи)» [5, с. 220]. Автори зазначають, що «зміст відомостей фактично зафіксований в матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій (інформація про певних осіб, їх діяльність, предмети, документи, та ін.)» [5, с. 221], із чого можна зробити висновок, що поняття «інформація» розуміється вченими вужче за поняття «відомості», оскільки до змісту останніх включають також предмети та документи. Із зауваження авторів, що «на підставі оцінки у прокурора (слідчого) формується уявлення про доцільність використання отриманих результатів (матеріалів) у кримінальному провадженні» [5, с. 221] робимо висновок, про ототожнення ними понять «результати» й «матеріали» негласних слідчих (розшукових) дій. Такий висновок підтверджує й подальше наукове дослідження авторами «шляхів використання отриманих матеріалів» [5, с. 222].

Нижче автори зазначають, що визначення шляхів (способів) викристання результатів негласних слідчих (розшукових) дій передбачає вирішення суб'єктом кримінального провадження питання, яким саме чином отримані матеріали (відомості) будуть використовуватися під час досудового розслідування [5, с. 222], тобто, на наш погляд, вже ототожнюють поняття «матеріали» й «відомості».

В іншому навчальному виданні автори повторюють визначення використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, наведене вище [4, с. 81], але зазначають, що проведення негланих слідчих (розшукових) дій передбачає отримання певного результату – відомостей, що мають значення для кримінального провадження та їх процесуального оформлення відповідно до положень ст. 252 КПК України [4, с. 81].

У низці наукових робіт, у яких розглядаються питання використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій поняття, сутнійсть й види цих результатів не наводяться [6, с. 38-44].

Отже, на підставі аналізу зазначених положень законодавчих норм, а також викладених точок зору щодо поняття й сутності результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зазначимо наступне. Поняття "результати негласних слідчих (розшукових) дій" доцільно розуміти у широкому та вузькому значенні. Виходячи з етимологічного значення слова "результат" як того «що отримано в завершення якої-небудь діяльності, роботи, підсумок" [7, с. 489], а також із того, що результат є тим, заради чого здійснюється певний вид діяльності, що може бути як позитивним, якщо мета досягнута, так і негативним, якщо не вдалося досягти мети, вважаємо, що у широкому значенні результатами негласної слідчої (розшукової) дії є як матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, так і нематеріалізовані відомості, інформація, наприклад, суб'єктивне сприйняття чогось суб'єктом проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Однак, у кримінальному судочинстві, а тим більше у кримінальному процесуальному доказуванні нематеріалізована інформація, відомості, що не знаходять свого матеріально-фіксованого відображення у матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій використовуватися не можуть, тому критично оцінюємо запропоновану окремими авторами класифікацію результатів негласних слідчих (розшукових) дій за формою відображення на: матеріали (матеріальні носії інформації) та інформацію (нематеріалізовані відомості).

Отже, результати негласних слідчих (розшукових) дій розглядаються нами лише як матеріально фіксовані джерела, що виникають в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій та містять певну інформацію, відомості, тобто у вузькому значенні цього терміну. Результати негласних слідчих (розшукових) дій для їх подальшого використання, в тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні, мають бути трансформовані в передбачену матеріальну форму – відповідні матеріали негласних слідчих (розшукових) дій. Сама лише змістовна складова результатів їх проведення – інформація, що отримується в результаті їх проведення, не дозволяє її використовувати в інтересах кримінального судочинства.

Таким чином, терміни "результати негласних слідчих (розшукових) дій" та "матеріали негласних слідчих (розшукових) дій" розглядаються нами як тотожні. Зазначимо при цьому, що матеріалами негласних слідчих (розшукових) дій є всі без виключення матеріально фіксовані джерела, що виникають в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не залежно від того,

чи містять вони інформацію про ознаки злочину, осіб, які до нього причетні, а також інші дані, що сприяють розслідуванню злочину та можуть бути використані у кримінальному провадженні, у тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні. Матеріали, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, що заборонені для використання й підлягають знищенню у встановленому законодавством порядку (ст. 255 КПК України) не втрачають від цього свого процесуального значення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій.

Виходячи з цього, ми не погоджуємося з авторами, які вважають, що обов'язковими вимогами до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій є те, що вони відображають інформацію, здобуту відповідно до мети кримінального провадження [3, с. 29]. Насамперед, мета кримінального провадження є не визначеною у кримінальному процесуальному законодавстві та є дискусійною як серед науковців, так і серед практиків. Тому, визначити інформацію, як таку, що відповідає меті кримінального провадження є проблематичним завданням. По-друге, вимогу відображати інформацію, що може бути певним чином використана у кримінальному судочинстві можна ставити до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, що використовуються певним чином у кримінальному провадженні, а не до усіх отриманих у провадженні. Так само підляє критиці уведення до визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій вимога до них "мати значення для встановлення обставин кримінального провадження або правильного та ефективного проведення розслідування" [3, с. 29]. Постає закономірне питання термінологічного позначення об'єктів, отриманих (здобутих) внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що не мають такого значення? Наприклад, суб'єкт проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не убезпечений від випадків отримання іноформації, що не має відношення до події злочину. Така інформація, тим не менш, є результатом негласних слідчих (розшукових) дій, не дивлячись на те, що цей результат є негативним (здійснене втручання в приватне спілкування, не досягнута мета заходу).

Змістом матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій є відповідна інформація, дані, отримані відовідно до мети конкретної негласної слідчої (розшукової) дії в ході її проведення уповноваженим суб'єктом.

Не вдаючись до детального аналізу співвідношення понять "відомості" та "інформація", що на наш погляд, не є тотожними, зазначимо лише, що термін

«інформація» містить у собі й відомості (повідомлення) як продукцію свідомості, й ознаки, властивості, особливості матеріальних об'єктів (систем).

Тому поняттями інформація, дані, що становлять зміст матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій охоплюються відомості, речі та документи, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про які йдеться у низці статей глави 21 КПК України. При цьому мова йде саме про "дані", а не про "фактичні дані", оскільки вжиття останнього терміну передбачає, що йдеться про результати негласних слідчих (розшукових) дій, вірогідність яких встановлена в ході доказування. На момент лише отримання результатів негласних слідчих (розшукових) дій немає підстав їх ототожнювати з кримінально-процесуальними доказами.

Висновки. Отже, результатами негласних слідчих (розшукових) дій є матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відовідно до мети конкретної негласної слідчої (розшукової) дії уповноваженим суб'єктом.

Вважаємо, що з метою уніфікації термінології чинного кримінального процесуального законодавства, положення ч. 1 ст. 254 КПК України слід викласти у наступній редакції: "1. Відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також результати їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу".

У ч. ч. 1, 4, 5 ст. 255 КПК України слова "відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій" замінити на "результати негласних слідчих (розшукових) дій".

Частину 1 ст. 256 КПК України слід викласти у наступній редакції "1. Результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування".

Список використаної літератури:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI ; Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України" від 13.04.2012 № 4652-VI. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

2.Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція затв. Наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, МВС України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16.11.2012 р. – Режим доступу:

3.http://www.minjust.gov.ua/42544

4. Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Львів, 2014. – 308 с.

5.Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С.С. Кудінов, Р.М. Шехавцов, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко. – Х.: "Оберіг", 2013. – 344 с.

6.Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусєва та ін.; МВС України, Луган. Держ.ун-т внутр. Справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 416 с.

7.Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник / В.А. Колесник // Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2014. – 135 с.

8.Словник української мови : в 11 томах. – 1977. – Том 8. – С. 489. – Режим доступу: http://sum.in.ua/p/8/489/2

На підставі наукового аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, наукових джерел, а також матеріалів слідчо-судової практики, в статті розглядаються окремі проблемні аспекти визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Запропоновано низку доповнень до чинного КПК України, які сприятимуть створенню уніфікованої термінології та сприятимуть єдності правозастосовчого процесу.

Ключові слова: результати негласних слідчих (розшукових) дій, матеріали, відомості, інформація, дані, фактичні дані, докази у кримінальному провадженні

На основании научного анализа положений уголовного процессуального законодательства Украины, научных источников, а также материалов

следственно-судебной практики, в статье рассматриваются отдельные проблемные аспекты определения результатов негласных следственных (розыскных) действий. Предложені дополнения в действующий УПК Украины, способствующие созданию унифицированной терминологии и способствующие единству правоприменительного процесса.

Ключевые слова: результаты негласных следственных (розыскных) действий, материалы, сведения, информация, данные, фактические данные, доказательства в уголовном производстве

Based on the scientific analysis of the criminal procedural legislation of Ukraine, research sources and materials investigation and litigation, the article addresses some problematic aspects determining the results of undercover investigators (search) operations. A number of amendments to the current Code of Ukraine, which contribute to the creation of a unified terminology and promote the unity of the law enforcement process.

Keywords: results of secret investigative (search) actions, materials, data, information, evidence